

TM	Г. XXXVII	Бр. 1	Стр. 297-317	Ниш	јануар - март	2013.
----	-----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 338.43 : 339.56] + 339.137.2 (497.11)

Originalan naučni rad

Primitljeno: 13.07. 2012.

Revidirana verzija: 08.10.2012.

Odobreno za štampu: 21.03.2013.

Milan R. Milanović

Megatrend univerzitet

Fakultet za poslovne studije

Vršac

Simo Stevanović

Univerzitet u Beogradu

Poljoprivredni fakultet

Beograd

Dragiša Vićentijević

Univerzitet Privredna akademija

Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment

Novi Sad

KONKURENTNOST I POTENCIJALI AGRARNE SPOLJNE TRGOVINE SRBIJE*

Apstrakt

Razmatranje izvoznog potencijala agrokompleksa (kao privrednog subsystema predfarmskih, farmskih i postfarmskih delatnosti) i njegovog mesta u nacionalnoj ekonomskoj strukturi, najčešće se svodi na analizu kretanja obima i strukture izvoza i uvoza, odnosno saldo-bilansa spoljne trgovine poljoprivrednih proizvoda. S obzirom na specifičnosti agrarne proizvodnje, predmet analize ovde su poljoprivredni i prehrambeni proizvodi, odnosno celi robni sektori ili pak samo neki odseci (prema međunarodnoj klasifikaciji) u koje su razvrstani proizvodi poljoprivednog porekla. S druge strane, analiza obuhvata i agrarne inpute (opremu, pesticide i đubriva) koji se mogu identifikovati kao proizvodi namenjeni poljoprivredi. Sagledavajući strukturni značaj agroprehrambenog sektora u srpskoj ekonomiji, u radu se analiziraju osnovna obeležja spoljnotrgovinske razmene, posebno sektorska dinamika i promene obima i strukture agrarnog izvoza. Na toj osnovi se, ciljnom komparativnom analizom višegodišnjih serija podataka (2005–2011), koristeći specifične metode analize ukupne i intraagrarne relativne pokrivenosti uvoza izvozom (izračunavanjem koeficijenata i rangiranjem), utvrđuje interna konkurentnost pojedinih robnih sektora, identifikuju izvozni potencijali ali ukazuje i na oportunitetne troškove agrarne spoljne

---

milanrmilanovic@yahoo.com

* Rad predstavlja deo istraživanja na projektu Ministarstva nauke Srbije, 46006 "Održiva poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva republike Srbije u okviru dunavskog regiona".

trgovine Srbije.

Ključne reči: poljoprivreda, izvoz, konkurentnost, oportunitetni troškovi

COMPETITIVENESS AND POTENTIALS OF SERBIAN AGRICULTURAL FOREIGN TRADE

Abstract

Considerations of the export potential of the agrarian complex (as an economic subsystem of pre-farming, farming, and post-farming activities) and the place it occupies in the national economic structure are most frequently reduced to an analysis of the movement of the volume and structure of export and import, i.e. the balance of the foreign trade of agricultural products. Given the specific nature of agricultural production, the subject matter of the paper is the agricultural products and foodstuff, i.e. the entire commodity sectors or only certain subsectors (according to the international classification) into which products of agricultural origin are classified. On the other hand, the analysis also includes agrarian inputs (equipment, pesticides, and fertilizers), which can be identified as products intended for agriculture. By exploring the structural significance of the agri-food sector in Serbian economy, this paper analyzes the basic characteristics of foreign trade exchange, in particular the sectoral dynamics and changes in the volume and structure of agrarian export. This is the basis on which the internal competitiveness of certain commodity sectors is established, export potentials are identified, and opportunity costs of Serbian agricultural foreign trade are indicated by means of a targeted comparative analysis of several annual series of data (2005-2011) using specific methods of analysis of the total and intra-agrarian relative coverage of import by export (coefficient calculation and ranking).

Key Words: Agriculture, Export, Competitiveness, Opportunity Costs

METODOLOŠKI PROBLEMI RAZMATRANJA AGROPREHRAMBENOG SEKTORA

U privredno-industrijskoj i ekonomsko-socijalnoj strukturi, agroprehrambeni sektor (agrokomples) imao je i ima relativno vrlo veliki značaj. Sam agrokomples se može definisati kao veliki subsistem ukupne privrede, koji obuhvata (1) industriju sredstava za proizvodnju u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; (2) primarnu poljoprivrednu proizvodnju; (3) industriju za preradu poljoprivrednih proizvoda (u gotove industrijske prehrambene i neprehrambene proizvode); (4) promet poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i (5) finalnu potrošnju hrane.

Suštinu ovog velikog subsistema čini kompleksnost funkcionalnih veza i odnosa međuzavisnosti i uslovljenosti između njegovih pojedinih segmenata. Ako u logičan centar analitičkog posmatranja stavimo poljoprivredu, onda ovaj subsistem čine tri njegova velika segmenta: (1) *predfarmske delatnosti* (industrija sredstava za proizvodnju, proizvodnja industrijskih inputa za agrar); (2) *primarna poljoprivreda* (proizvodnja agrarnih sirovina za preradu i proizvodnju hrane) i (3) *postfarmske delatnosti* (prerada, promet i potrošnja finalnih prehrambenih proizvoda).

Strukturno pozicioniranje agrokompleska kao privrednog subsistema, odnosno njegovo mesto i uloga u razvoju nacionalne ekonomije, može se utvrđivati i ocenjivati na više načina. Milanović (2002a) ukazuje da se taj značaj globalno može oceniti preko četiri pouzdana indikativna parametra: (1) udeo ovog kompleksa u kreiranju *društvenog proizvoda*; (2) doprinos kreiranju ukupne *zaposlenosti*; (3) učešće u kreiranju *spoljnotrgovinskog bilansa* i (4) učešće u strukturi lične *potrošnje*, odnosno udeo troškova ishrane u budžetima domaćinstava. Ne prejudicirajući ostale aspekte, ovde ćemo se pozabaviti ulogom agrokompleska u kreiranju ukupnog spoljnotrgovinskog bilansa i posebno nekim pitanjima interne strukturne konkurentnosti agrarne spoljne trgovine Srbije.

Poljoprivreda i agroindustrija se već godinama označavaju uzdanicom srpske ekonomije na međunarodnom tržištu. U periodu velike energetske krize u svetu sedamdesetih godina (“naftni šok”) bila se odomaćila sintagma „hrana je naša nafta”. Eskaliranjem dužničke krize i platnobilansnih problema, u političkim ali i u privrednim krugovima, forsirana je teza “izvoz po svaku cenu”. Ključna prepreka u ostvarivanju takvih opredeljenja, pored stepena konkurentnosti domaćih proizvoda, jeste stalno prisutan (direktan ili indirektan) agrarni protekcionizam i intervencionizam razvijenih zemalja na agrarnom tržištu, koje su, u cilju zaštite sopstvene proizvodnje, izdašno subvencionisale i proizvođače i izvoznike agrarnih proizvoda. Programi državnog intervencionizma dugo nisu bili modelski formalizovani ali je vremenom evoluirala njihova analiza ka ekonomskim efektima distribucije prihoda i troškova među različitim interesnim grupama (Lovre, 2011).

Razmatranje izvoznog potencijala agrokompleska i njegovog mesta u ekonomskoj strukturi, najčešće se svodi na analizu kretanja obima i strukture izvoza i uvoza, odnosno saldo-bilansa spoljne trgovine agrarnih proizvoda, razvrstanih prema Standardnoj međunarodnoj klasifikaciji¹

---

¹ Osnovna klasifikacija u statistici spoljne trgovine je Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija – SMTK (ENGL. Standard International Trade Classification – *SITC*). Najviši nivo agregiranja čine *sektori* (deset, kodirani jednocifrenim brojevima od 0 do 9), koji se dele na *odseke* (kodirani sa dve cifre od kojih prva

(sektori, odseci, grupe, podgrupe). S obzirom na specifičnosti agrarne proizvodnje pa i ovog razvrstavanja, odnosno teškoće koje prate razdvajanje poljoprivrednih proizvoda (kao neprerađenih sirovina) i prehrambenih (agroindustrijskih) proizvoda, kao finalnih produkata prerade u agroindustrijskim granama, odnosno proizvoda pripremljenih za neposrednu potrošnju, predmet analize su grupe poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, kodirani sa jednom ili dve cifre, odnosno celi sektori ili pak samo neki odseci u koje su razvrstani sirovi proizvodi poljoprivrednog porekla, i to: *sektor 0* – Hrana i žive životinje; *sektor 1* – Piće i duvan; neki odseci iz *sektora 2* – Sirove materije² i *sektor 4* – Životinjska i biljna ulja i masti. S druge strane, radi potpunijeg sagledavanja složenosti i značaja agroprehrambenog kompleksa i njegove strukturne pozicije ne samo u spoljnotrgovinskim bilansima nego i u ukupnoj srpskoj ekonomiji, ova analiza obuhvata i tzv. pretfarmске delatnosti, odnosno specifične industrijske proizvode kojima je poljoprivreda isključivo plasmansko tržište. Dakle, analiza obuhvata i agrarne inpute, prvenstveno opremu³, pesticide⁴ i đubriva⁵, koji se u SMTK mogu pouzdano identifikovati sa dve, tri ili četiri cifre, dakle kao odseci, grupe ili podgrupe industrijskih proizvoda čija je potrošnja namenjena poljoprivredi.

Na taj način su u analizu interne konkurentnosti i potencijala agrarne spoljne trgovine Srbije uključena sva tri ključna segmenta: (1) predfarmске delatnosti (industrijski inputi za agrar); (2) primarna poljoprivreda (agrarne sirovine za preradu i proizvodnju hrane) i (3) postfarmске delatnosti (prerada, promet i potrošnja finalnih prehrambenih proizvoda).

---

označava sektor kome odsek pripada) čiji sadržaj čine *grupe* (tri cifre) koje se dele na *podgrupe* (četiri cifre) i *pozicije* (pet cifara) (P3C, Методолошки материјали).

² Iz sektora 2 – *Sirove materije*, kao poljoprivredni proizvodi obuhvaćeni su samo odseci: 21 kože sirove i krzna neučinjena; 22 uljano semenje i plodovi i 29 životinjske i biljne materije ostale.

³ Iz sektora 7 – *Mašine i transportna sredstva*, obuhvaćene su samo grupe: 721 poljoprivredne mašine; 722 traktori i 727 mašine za proizvodnju hrane.

⁴ Iz sektora 5 – *Hemijski proizvodi*, obuhvaćeni su samo pesticidi za poljoprivredu, odnosno podgrupe: 5911 insekticidi, 5912 fungicidi i 5913 herbicidi.

⁵ Đubriva su razvrstana u dva sektora, tako da je iz sektora 2 – *Sirove materije*, obuhvaćen odsek 27 sirova đubriva (osim iz odseka 56) a iz sektora 5 – *Hemijski proizvodi*, odsek 56 đubriva (osim sirovih).

*OSNOVNA OBELEŽJA I ZNAČAJ SPOLJNOTRGOVINSKE
RAZMENE AGROPREHRAMBENIH PROIZVODA*

Obim, struktura i uslovi spoljnotrgovinske razmene agroprehrambenih proizvoda značajno se menjaju i u vremenu i u prostoru. U tzv. predtranzicionom periodu, nestabilna primarna poljoprivredna proizvodnja, radikalne promene u strukturi domaćeg tržišta, zabrane i eksterna spoljnotrgovinska ograničenja, iznuđeno prilagodavanje unutrašnjeg ekonomskog sistema, sa karakterom arbitrarnosti i spoljnotrgovinske restriktivnosti, nisu bili elementi povoljnog, već nasuprot – nesumnjivo izuzetno nepovoljnog razvojnog ambijenta, u kome bi agroindustrijski izvoz mogao imati ozbiljnije i stabilne rezultate. To slikovito ilustruju podaci u poslednjoj deceniji proteklog veka, verovatno najburnijoj deceniji novije srpske ekonomske (razume se, ne samo ekonomske) istorije (Tab. 1).

Tabela 1. Značaj agroprehrambene spoljne trgovine u „predtranzicionoj“ srpskoj ekonomiji, 1991–2000. (mil. USD; %)⁶

Table 1. The significance of agro-food foreign trade in the “pre-transitional” Serbian economy, 1991–2000 (in million USD; %)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Agrarni izvoz (mil. USD)	587	459	699	370	436	520	378	399	323	290
Agrarni uvoz (mil. USD)	482	283	523	256	326	551	678	553	340	345
Saldo agrara (mil. USD)	105	176	176	124	110	-31	-300	-154	-17	-55
Pokrivenost agrarnog uvoza izvozom (%)	122	162	134	144	134	94	56	72	95	84
Učešće agrarnog u ukupnom izvozu (%)	12,5	18,5	24,0	24,9	23,4	25,7	14,1	13,9	21,6	16,8

Izvor: Milanović, 2002a, str. 57.

⁶ Podaci u Tab. 1. odnose se na tadašnju saveznu državu (SRJ), što znači da plasman proizvoda u C. Gori (kao ni značajan deo humanitarne pomoći i tranzita prema drugim pristorima bivše SFRJ) nije evidentiran kao izvoz Srbije. Sadašnji izvoz (npr. 2011) agroprehrambenih proizvoda iz Srbije u C. Goru kreće se oko 330 mil. USD, dakle reda veličine ukupnog izvoza SRJ krajem posmatrane decenije. Ovde, takođe, nije obuhvaćen spoljnotrgovinski promet agrarnih inputa.

I pored tendencije opadanja, relativni značaj agrarnog u ukupnom izvozu je u uslovima privredne recesije i ekonomske blokade značajno povećavan. Evidentno da je sa produbljavanjem krize, kao posledice međunarodne izolacije i pooštavanja sankcija, agrarni sektor pokazivao relativno veći stepen rezistentnosti, kako u proizvodnji, tako i u izvozu. Upravo stoga ovaj sektor je imao i apsolutno i relativno veći značaj u tadašnjoj (SRJ) ekonomskoj strukturi, s obzirom na enorman pad industrijske proizvodnje i ukupne spoljnotrgovinske razmene.

Uticaj opšteg izvoznog ambijenta na obim i dinamiku izvoza agrarnih proizvoda svakako je nesporan. U makroekonomski uslovno relativno stabilnim «predreformskim» godinama (u odnosu na kasnije godine duboke krize), agrarni izvoz je činio oko 10% ukupnog izvoza. Sa zaoštavanjem opštih ambijentalnih uslova, produbljuvanjem krize, dubokom recesijom i naglim padom društvenog proizvoda i, posledično, sa opadanjem obima ukupnog izvoza, relativna pozicija agrara naglo jača. Čitava ta decenija zapravo je obeležena godišnjim oscilacijama i izrazitim padom ukupnog izvoza, koji je 1999. godine (1.498 mil. USD) spao na svega jednu četvrtinu (!) vrednosti iz 1990. godine. S druge strane, agrarni izvoz je u uslovima eskalacije krize pokazivao znatno veću vitalnost, što je rezultiralo jačanjem njegovog relativnog značaja u ukupnoj ekonomiji, do najviše 25,7% (1996), da bi i u ratnoj 1999. godini, sa padom na svega 323 miliona USD, činio nešto preko jedne petine ukupnog izvoza.

Tabela 2. Značaj agroprehrambene spoljne trgovine u „tranzicionoj“ srpskoj ekonomiji, 2005–2011. (mil. USD; %)

Table 2. The significance of agro-food foreign trade in the “transitional” Serbian economy, 2005–2011 (in million USD; %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Izvoz poljopr. prehr. Proizvoda	927	1275	1696	1974	1957	2255	2722
2. Izvoz poljoprivrednih inputa	58	48	72	134	70	91	134
3. Agrarni izvoz (1+2)	985	1324	1768	2108	2027	2346	2858
4. Uvoz poljopr. prehr. Proizvoda	825	960	876	1169	1047	1084	1461
5. Uvoz poljoprivrednih inputa	317	377	394	585	388	302	540
6. Agrarni uvoz (4+5)	1.142	1337	1270	1754	1435	1386	2001
7. Agrarni saldo (3– 6)	-157	-13	+498	+354	+592	+960	+857
8. Pokrivenost agrarnog uvoza izvozom (%)	86,2	99,0	139,2	120,2	141,3	169,3	142,8
9. Ukupan izvoz Srbije	4482	6428	8825	10974	8344	9795	11777
10 Ukupan uvoz Srbije	10461	13172	19164	24331	16056	16735	20139
11 Ukupni saldo (9– 10)	-5979	-6744	-10339	-13375	-7712	-6940	-8362
12 Pokrivenost ukupnog uvoza izvozom (%)	42,8	48,8	46,0	45,1	52,0	58,5	58,5

13 Udeo agrarnog u ukupnom izvozu (%)	22,0	20,6	20,0	19,2	24,3	23,9	24,3
14 Udeo agrarnog salda u ukupnom izvozu (%)	-	-	5,6	3,2	7,1	9,8	7,3

Izvor: P3C, базе података: www.statserb.gov.rs; обрада аутора

Poljoprivredu i agrarno tržište u Srbiji u prvoj deceniji ovog veka karakteriše stagnacija, opadajući trendovi, nestabilnost kao i regionalne razlike obima i strukture proizvodnje. Takva kretanja, s obzirom na posmatrani period i opšte okolnosti privatizacije, liberalizacije i deregulacije, u kojima se ista odvijaju, mogu se nazvati tranzicionom distorzijom poljoprivrede i agrarnog tržišta (Милановић и Ђоровић, 2011, str 143). Naime, dugoročna dinamika ukupne poljoprivredne proizvodnje u Srbiji, u poslednjih čak dvadesetak godina, pokazuje izuzetnu cikličnu nestabilnost, stagnaciju ili vrlo usporen rast, sa značajnim razlikama između (blagog rasta) biljne i (kontinuiranog opadanja) stočarske proizvodnje. To se neminovno odražava i na spoljnotrgovinsku razmenu agroprehranbnog sektora, koja i pored povećavanja, generalno ima karakteristike ekstenzifikacije, odnosno, suprotno očekivanjima i proklamacijama, ima obeležja kontinuiranog povećavanja udela primarnih u odnosu na proizvode visoke finalizacije, što će se detaljnije pokazati u nastavku analize.

Dinamično povećanje agrarnog izvoza krajem protekle decenije (Tab. 2), bitno je uticalo na ukupnu trgovinsku razmenu Srbije sa inostranstvom, koju inače, nažalost, karakteriše veliki višegodišnji debalans. Taj negativni saldo je u godinama pre tzv. «svetske ekonomske krize» dostigao preko 13,3 mlrd. USD (2008). Dubinu problema ekonomske razmene sa inostranstvom, te i ukupne srpske ekonomije, ilustruje činjenica da istovremeno ukupni negativni spoljnotrgovinski saldo višestruko nadmašuje vrednost ukupnog agrarnog izvoza (2,1 mlrd. USD), kao razvojne «uzdanice» izvozne privrede.

Agrarni izvoz se u poslednjih sedam godina kontinuirano povećavao, dostižući (dosad) rekordnih 2,8 mlrd. USD (2011), odnosno oko ¼ ukupnog izvoza. Međutim, uključivanje razmene agrarnih inputa – opreme, pesticida i đubriva (čiji ukupan godišnji uvoz dostiže preko pola milijarde USD) u agrarni spoljnotrgovinski saldo, znatno menja idiličnu sliku koja se nudi samo na bazi izvoza. Ipak, agrarni saldo je poslednjih godina pozitivan, dostiže respektivnih 850 – 950 mil. USD godišnje, što čini 7-10% vrednosti ukupnog srpskog izvoza. Dakle, agrarna spoljna trgovina Srbije, čineći jednu četvrtinu ukupnog izvoza, sa vrlo visokom pokrivenošću uvoza izvozom i pozitivnim saldom koji čini oko jednu desetinu celokupnog izvoza, uz vrlo dinamično povećavanje vrednosti izvoza nekih značajnih robnih grupa, nesumnjivo predstavlja ozbiljan po-

tencijal razvoja, bilansnih uravnoteženja i ukupne makroekonomske i socijalne stabilnosti.

Intrasektorska dinamika agrarnog izvoza

Najdinamičniji rast izvoza u sektoru 0 imaju odseci 04 – Žitarice i proizvodi na bazi žitarica i 05 – Povrće i voće, dok izvoz proizvoda iz odseka 01 – Meso i prerade od mesa čak beleži smanjenje, što ukazuje na trend ekstenzifikacije agrarne spoljnotrgovinske razmene. S druge strane, uočava se značajan rast vrednosti uvoza agrarnih inputa (opreme, pesticida, đubriva), kao proizvoda industrijskog porekla namenjenih poljoprivredi. To sa svoje strane ukazuje da i dalje traje proces dezindustrijalizacije srpske privrede (ovde se misli na pad onih industrijskih delatnosti koje proizvode inpute za poljoprivredu), koja je posledica potpuno promašenog koncepta privatizacije „po svaku cenu“. Ali, rast uvoza agrarnih inputa istovremeno ukazuje i na potencijale agrokompleksa (kao velikog i stabilnog kupca) u nužnoj reindustrijalizaciji srpske privrede.

Tabela 3. Intrasektorska dinamika agrarnog izvoza

Table 3. Intra-sectoral dynamics of agricultural export

		– lančani indeksi (prethodna godina=100)					
Sek.		2006	2007	2008	2009	2010	2011
ods.	Naziv sektora/ odseka/grupe	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0	Hrana i žive životinje	137.3	127.2	109.5	101.7	117.2	118.3
00	Žive životinje, osim 03	92.1	756.0	342.8	97.2	117.6	111.4
01	Meso i prerade od mesa	232.9	124.6	92.4	73.1	92.3	98.7
02	Mlečni proizvodi i jaja	363.0	129.1	128.8	91.4	107.1	131.6
03	Ribe, ljuskari, mekušci	135.1	109.8	211.8	79.1	78.6	103.9
04	Žitarice i proizv. od žit.	158.9	117.4	105.5	132.2	121.2	126.5
05	Povrće i voće	124.5	143.0	102.8	94.3	116.9	124.3
06	Šećer, proizv. i med	95.6	99.0	105.5	90.4	136.1	86.8
07	Kafa, čaj, kakao, začini	131.8	125.1	116.0	98.4	100.5	100.9
08	Stočna hrana (osim žita)	145.8	223.1	117.4	87.2	120.0	137.9
09	Razni proizvodi za hranu	163.3	108.5	116.4	96.1	103.4	114.1
1	Pića i duvan	207.2	155.0	142.5	99.3	93.1	118.1
11	Pića	195.7	146.8	139.8	94.1	91.5	121.8
12	Duvan i proizvodi od duvana	365.4	215.3	156.0	123.0	98.6	106.4
2	Sirove materije	117.5	103.4	129.9	83.9	153.6	134.9
21	Kože i krzno, sirovi	129.4	102.8	98.3	64.0	204.2	130.6
22	Uljano semenje i plodovi	117.4	102.2	167.8	97.6	181.5	145.4
29	Život. i bilj. sirove mat.	107.5	104.8	136.9	87.3	102.1	122.9

4	Životinjska i biljna ulja	71.4	329.6	152.7	83.3	118.4	139.2
41	Životinjska ulja i masti	212.5	119.8	115.8	86.1	105.4	202.8
42	Biljne masti i ulja, sirove	66.8	354.6	152.8	84.2	119.1	137.1
43	Život. i biljne masti i ulja	112.7	178.0	164.8	64.8	104.2	178.5
I	Ukupno polj. prehr. proizv (0+1+2+4)	137.5	133.3	116.1	99.3	115.3	120.3
II/1	Oprema	84.0	108.7	168.5	58.3	107.6	132.8
721	Poljoprivredne mašine	85.0	126.2	174.4	48.9	114.7	137.7
722	Traktori	70.3	89.7	122.5	74.1	122.8	117.5
727	Mašine za proizvod. hrane	179.2	112.9	255.3	61.8	74.7	153.3
II/2	Pesticidi	77.0	171.0	68.3	86.6	227.5	101.8
5911	Insekticidi	104.8	184.8	67.7	70.1	143.8	107.8
5912	Fungicidi	82.4	176.9	83.5	82.5	140.9	126.4
5913	Herbicidi	60.3	155.2	59.1	110.6	352.2	93.2
II/3	Đubriva	87.3	205.4	229.9	46.3	137.8	165.3
27	Sirova đubriva	179.4	113.7	162.6	72.2	104.2	210.0
56	Đubriva (osim sirovih)	58.3	294.2	255.1	40.1	152.2	152.2
II	Ukupno inputi	84.5	146.3	189.2	52.2	129.4	147.9
III	Ukupno agrar (I +II)	134.4	133.7	119.1	96.3	115.8	121.4
	Svega izvoz Srbije						
IV	(svi sektori SMTK)	143.4	137.3	124.4	76.0	117.4	120.2

Izvor: RZS, baze podataka: www.statserb.gov.rs; obrada autora

Posmatrano po robnim sektorima, očigledno je da izvoz proizvoda iz sektora 0 ima kontinuirani rast, dok ostali agroprehrambeni sektori i/ili neki odseci (1, 2 i 4) imaju izrazite oscilacije (Tab. 3). Lančani indeksi pokazuju da je, uglavnom, na pojedinim pozicijama dolazilo do enormnog godišnjeg rasta izvoza (skoro do udvostručenja), dok je tempo godišnjeg pada izvoza bio nešto blaži, mada na nekim pozicijama vrlo intenzivan (npr. pad izvoza mesa 2009. za oko 27% iako je već u prethodnoj godini smanjen za oko 8%).

Intrasektorske promene strukture agrarnog izvoza

U prethodnim razmatranjima ukazano je na značaj agrarnog izvoza i njegovo strukturno pozicioniranje, pri čemu je naglašeno da rastuća agrarna spoljna trgovina Srbije čini jednu četvrtinu njenog ukupnog izvoza. S obzirom da je agrarni izvoz ovde definisan kao skup različitih nehomogenih proizvoda, ali koji imaju ili zajedničko poreklo (poljoprivreda), ili im je poljoprivreda zajedničko i isključivo plasmansko tržište (a koji su statistički razvrstani u nekoliko sektora/odseka ili grupa), zanimljivo je sagledati najznačajnije promene intrasektorske strukture tako agregiranog agrarnog izvoza (Tab. 4). Ovakvo agregiranje je bilo potrebno prvenstveno zbog metodološke korektnosti, upravo zbog

kasnijeg kvantitativnog merenja konkurentnosti i komparativnih prednosti izvoza pojedinih sektora i odseka.

Iz različite sektorske dinamike mogle su se očekivati i odgovarajuće promene intrasektorske strukture agrarnog izvoza, koja dobija sledeća strukturalna obeležja: dominantan je sektor 0 – Hrana i žive životinje, koji čini oko 75-80%, sa trendom balagor smanjenja; udeo sektora 1 – Pića i duvan je nestabilan, oscilira oko 10%; izabrani proizvodi iz sektora 2 – Sirove materije, čine svega do 5%; sektor 4 – Životinjska i biljna ulja i masti imaju rastuće učešće sa oko 7%; konačno, vrednost izvoza agrarnih inputa (proizvodi industrijskog porekla) imaju gotovo marginalno i opadajuće učešće ispod 5%.

Ali, mnogo su važnije strukturalne promene u glavnom izvoznom agroprehranbenom sektoru – Hrana i žive životinje, gde se uočavaju dva ključna obeležja. Prvo, ovde ubedljivo dominiraju dva odseka, sa približno jednakim udelima (04 – Žitarice i proizvodi na bazi žitarica i 05 – Povrće i voće), koji zajedno čine približno polovinu ukupnog agrarnog izvoza. Međutim, njihova strukturalna pozicija se menja u suprotnim smerovima: udeo žitarica značajno raste (sa oko 19% na 26%), dok udeo voća i povrća opada (sa oko 27% na 23%). Drugo značajno strukturalno obeležje jeste marginalni i nažalost opadajući značaj odseka 01 – Meso i prerade od mesa, čiji je udeo za poslednjih šest godina više nego prepolovljen (sa blizu 6% na 2%).

Tabela 4. Intrasektorske promene strukture agrarnog izvoza (%)

Table 4. Intra-sectoral changes in the structure of agricultural export (%)

		Ukupan agrarni izvoz=100						
Sek ods.	Naziv sektora/ odseka/grupe	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0	Hrana i žive životinje	79.5	81.2	77.2	71.0	75.0	75.8	73.9
00	Žive životinje, osim 03	0.2	0.2	1.0	2.8	2.8	2.9	2.6
01	Meso i prerade od mesa	3.4	5.8	5.4	4.2	3.2	2.6	2.1
02	Mlečni proizvodi i jaja	1.2	3.2	3.1	3.4	3.2	3.0	3.2
03	Ribe, ljuskari, mekušci	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.2	0.2
04	Žitarice i proizvodi	18.8	22.2	19.5	17.3	23.7	24.8	25.9
05	Povrće i voće	26.8	24.8	26.6	22.9	22.5	22.7	23.2
06	Šećer, proizvodi i med	18.0	12.8	9.5	8.4	7.9	9.3	6.6
07	Kafa, čaj, kakao, začini	4.6	4.5	4.2	4.1	4.2	3.6	3.0
08	Stočna hrana (osim žita)	1.9	2.1	3.4	3.4	3.1	3.2	3.6
09	Razni proizvodi za hranu	4.4	5.3	4.3	4.2	4.2	3.7	3.5
1	Pića i duvan	5.6	8.6	10.0	12.0	12.4	9.9	9.7
2	Sirove materije	4.9	4.3	3.3	3.6	3.1	4.1	4.6
4	Život. i biljna ulja i masti	4.2	2.2	5.5	7.0	6.1	6.2	7.1

Ukupno polj. prehr.								
I	proizv.	94.1	96.3	96.0	93.6	96.5	96.1	95.3
II/1	Oprema	3.5	2.2	1.8	2.5	1.5	1.4	1.5
II/2	Pesticidi	0.5	0.3	0.4	0.2	0.2	0.4	0.3
II/3	Đubriva	1.9	1.3	1.9	3.7	1.8	2.1	2.9
II	Ukupno inputi	5.9	3.7	4.0	6.4	3.5	3.9	4.7
III	Ukupno agrar (I +II)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Izvor: RZS, baze podataka: www.statserb.gov.rs; obrada autora

Naznačena strukturna obeležja agrarnog izvoza upućuju na opšti zaključak da spoljnotrgovinska razmena agroprehranbnog sektora, i pored njenog povećavanja, generalno ima karakteristike ekstenzifikacije, odnosno, kontinuiranog povećavanja udela primarnih u odnosu na proizvode visoke finalizacije. To je u velikoj meri logična posledica ciklične nestabilnosti, stagnacije i vrlo usporenog rasta poljoprivredne proizvodnje, uz smanjivanje domaće tražnje i potrošnje, sa značajnim razlikama između blagog rasta biljne i kontinuiranog opadanja stočarske proizvodnje.

MERENJE INTERNE KONKURENTNOSTI AGRARNOG IZVOZA

Kvantitativno izražavanje i/ili merenje konkurentnosti i komparativnih prednosti izvoza neke zemlje na svetskom tržištu, može se izvoditi preko više različitih pokazatelja. U literaturi se najčešće navode: pokrivenost uvoza izvozom; relativni spoljno-trgovinski saldo; indeks izražene komparativne prednosti (RCA); Grubel-Lojdov indeks intra-industrijske trgovine, i sl. (Пелевић, 2004). Poslednja dva navedena pokazatelja se uglavnom koriste za međunarodna poređenja.

Za potrebe ovog rada, s obzirom na osnovnu nameru da utvrdimo internu konkurentnost i izvozne potencijale pojedinih agroprehranbenih sektora i odseka SMTK u okviru nacionalne ekonomije, ovde ćemo koristiti dva pokazatelja: (1) stopa pokrivenosti uvoza izvozom, i (2) koeficijent relativne pokrivenosti uvoza izvozom.

Stepen pokrivenosti uvoza izvozom.

Ovaj pokazatelj konkurentnosti, kao odnos izvoza proizvoda određenog sektora–odseka prema uvozu proizvoda tog sektora–odseka iste zemlje u posmatranoj godini, izveden je iz sledećeg algebarskog izraza:

$$PU_{ij}^t = \left(\frac{I_{ij}^t}{U_{ij}^t} \right) * 100 \quad (1)$$

gde je:

PU_{ij}^t – pokrivenost uvoza izvozom u godini t

I_{ij}^t – izvoz sektora i odseka j u godini t

U_{ij}^t – uvoz sektora i odseka j u godini t

t – godine (2005–2011).

Podrazumeva se da se među robnim sektorima i odsecima sa visokim stepenom pokrivenosti uvoza izvozom (Tab. 5) mogu identifikovati nosioci srpskog agrarnog izvoznog potencijala.

Komparativno, u odnosu na ukupnu privredu (sa vrlo niskim prosečnim stepenom pokrivenosti, koji varira od 40% do 60%), očigledna je superiornost agroprehranbenog izvoza, koji kod svih glavnih sektora daleko nadmašuje uvoz. Ako se posmatra ukupan agrar (uključiv i inpute), ističu se tri ključne karakteristike: prvo, najizrazitiju prednost ima odsek 04 – Žitarice i proizvodi na bazi žitarica (dakle, dominantno sirovine i primarni neprerađeni proizvodi), gde je izvoz poslednjih godina za 8 do 11 puta veći od uvoza; drugo, uočava se da kod odseka 01 – Meso i prerade od mesa (kao jednog od merila nivoa finalizacije i intenzivnosti poljoprivrede), izvoz i uvoz se gotovo izjednačavaju, i treće, izuzetno niska pokrivenost uvoza agrarnih inputa, što upućuje na vrlo visoku uvoznju zavisnost ovih proizvoda.

Tabela 5. Pokrivenost uvoza izvozom (PU, %)

Table 5. Coverage of import by export (CI, %)

Sek. ods.	Naziv sektora/ odseka/ grupe proizvoda	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0	Hrana i žive životinje	131.4	164.0	209.0	171.7	201.1	228.4	200.5
00	Žive životinje	29.3	38.7	209.5	672.3	391.3	1063.3	454.5
01	Meso i prerade od mesa	216.3	450.9	499.6	226.1	144.7	140.5	103.0
02	Mlečni proizvodi i jaja	94.2	365.2	269.7	238.7	300.6	158.3	156.2
03	Ribe, ljuskari, mekušci	4.1	4.8	6.1	9.9	7.3	6.6	4.6
04	Žitarice i proizv.	442.1	568.0	697.7	532.1	843.4	1123.4	868.4
05	Povrće i voće	163.2	170.0	213.0	170.1	186.6	214.9	216.8
06	Šećer, proizv., med	431.5	448.4	463.8	435.9	471.4	797.4	476.8
07	Kafa, čaj, kakao, začini	37.0	44.7	57.1	48.1	58.8	50.1	40.6
08	Stočna hrana(osim žita)	37.8	46.8	133.1	115.0	159.1	196.7	195.5
09	Razni proizvodi za hranu	47.8	82.8	107.6	98.9	103.5	99.9	77.8

1	Pića i duvan	47.5	70.7	194.5	232.0	213.7	199.0	139.3
2	Sirove materije	103.6	99.5	94.3	79.8	69.6	90.7	123.8
4	Život. i bilj. ulja i mast	223.0	77.8	343.9	310.5	273.1	370.2	446.6
I	Uk. polj. prehr. proizv.	119.3	139.9	203.5	175.7	193.9	216.3	194.0
II/1	Poljoprivredna oprema	31.2	21.6	28.4	34.3	40.8	51.0	24.7
II/2	Pesticidi	8.2	6.0	15.7	6.0	7.0	18.2	11.1
II/3	Đubriva	12.4	8.9	13.8	21.5	13.8	26.0	28.6
II	Ukupno inputi	18.1	12.9	18.0	22.9	18.1	30.1	24.9
III	Ukupno agrar (I +II)	89.8	102.5	143.7	123.0	144.8	174.3	146.7
IV	Svega							
	(svi sektori SMTK)	42.8	48.8	46.0	45.1	52.0	58.5	58.5

Izvor: RZS, baze podataka: www.statserb.gov.rs; obrada autora

Uočeni odnosi izvoza i uvoza dve velike grupe proizvoda (žitarica i mesa) upućuju na jedan drugi makroekonomski fenomen. Naime, ovde se otvara pitanje *oportunitetnih troškova* srpskog agrarnog izvoza. Kako je već napred naglašeno, tranziciona distorzija poljoprivrede i agrarnog tržišta u Srbiji u poslednjih dvadesetak godina, najvećim delom je posledica neuspešne privatizacije i neodgovarajućeg koncepta agrarne politike. Pored proizvodno-strukturne ekstenzifikacije (sa dugoročnim trendom smanjivanja udela stočarstva), karakteristična je i ekstenzifikacija strukture spoljnotrgovinske razmene, uz povećanje udela sirovina i primarnih neprerađenih proizvoda u izvozu ali i uz povećavanje uvoza finalnih proizvoda koji bi mogli biti proizvedeni od domaćih izvezenih sirovina. Sa makroekonomskog stanovišta, uvoz takvih finalnih proizvoda bi se mogao posmatrati kao oportunitetni trošak izvoza primarnih/neprerađenih proizvoda. Ovaj agrarno-ekonomski fenomen, kao diferencijalni trošak makroekonomskih proizvodno-izvoznih rezultata, mogao bi da se sagleda na primerima dva karakteristična proizvoda – izvoza merkantilnog kukuruza i uvoza mesa i prerađevina, naročito uvoza svinja i svinjskog mesa, pri čemu bi se oportunitetni troškovi izvoza kukuruza izvodili iz vrednosti uvoza žive stoke i mesa. Ali, to je problem koji zaslužuje posebnu pažnju i prevazilazi okvire ovog rada.

Koeficijent relativne pokrivenosti uvoza izvozom.

Osnovni obrazac za izračunavanje koeficijenata relativne pokrivenosti uvoza izvozom dat je sledećom relacijom:

$$RPU_{ij}^t = \left[\frac{\frac{I_{ij}^t}{U_{ij}^t}}{\frac{\sum_{i=1}^n I_{ij}^t}{\sum_{i=1}^n U_{ij}^t}} \right] \quad (2)$$

gde je:

RPU_{ij}^t – relativna pokrivenost uvoza izvozom u godini t

I_{ij}^t – izvoz sektora i odseka j u godini t

U_{ij}^t – uvoz sektora i odseka j u godini t

$\sum_{i=1}^n I_{ij}^t$ – ukupan izvoz sektora i odseka j u godini t

$\sum_{i=1}^n U_{ij}^t$ – ukupan uvoz sektora i odseka j u godini t

t – godine (2005–2011).

Radi potpunije komparativne slike o konkurentnosti i prednostima agrarnog izvoza, ovaj pokazatelj izvodimo u dve varijante, i to kao: (a) *koeficijent ukupne relativne pokrivenosti uvoza izvozom (RUPU)*, koji meri prednosti svih posmatranih agrarnih sektora/odseka u odnosu na ukupnu privredu, i (b) *koeficijent intraagrarnе pokrivenosti uvoza izvozom (RAPU)*, koji izražava pojedinačnu međusobnu izvoznu konkurentnost odseka/grupa poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u odnosu na ukupni agroprehrambeni izvozni potencijal (bez agrarnih inputa).

Koeficijent ukupne relativne pokrivenosti uvoza izvozom. Veći stepen sektorske pokrivenosti u odnosu na ukupnu pokrivenost uvoza izvozom, rezultira relativno većom vrednošću koeficijenta RUPU. Dakle, kako se vidi u Tab. 6, sektori/odseci privrede koji imaju najveće vrednosti RUPU (imaju najpovoljniji odnos izvoza i uvoza), imaju i najveći stepen konkurentnosti i mogu se smatrati nosiocima srpskog izvoznog potencijala.

Tabela 6. Koeficijenti ukupne relativne pokrivenosti uvoza izvozom (RUPU)

Table 6. Coefficients of the total relative coverage of import by export (TRCI)

Sek. ods.	Naziv sektora/odseka/ grupe proizvoda	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0	Hrana i žive životinje	3.07	3.36	4.54	3.81	3.87	3.90	3.43
00	Žive životinje	0.68	0.79	4.55	14.91	7.53	18.17	7.77
01	Meso i prerade od mesa	5.05	9.24	10.85	5.01	2.79	2.40	1.76
02	Mlečni proizvodi i jaja	2.20	7.48	5.86	5.29	5.79	2.71	2.67
03	Ribe, ljuskari, mekušci	0.10	0.10	0.13	0.22	0.14	0.11	0.08

04	Žitarice i proizvodi							14.8
		10.32	11.64	15.15	11.80	16.23	19.19	5
05	Povrće i voće	3.81	3.48	4.62	3.77	3.59	3.67	3.71
06	Šećer, proizvod od šeć., med	10.07	9.19	10.07	9.67	9.07	13.62	8.15
07	Kafa, čaj, kakao, začini	0.86	0.92	1.24	1.07	1.13	0.86	0.69
08	Stočna hrana (osim žita)	0.88	0.96	2.89	2.55	3.06	3.36	3.34
09	Razni proizvodi za hranu	1.12	1.70	2.34	2.19	1.99	1.71	1.33
1	Pića i duvan	1.11	1.45	4.22	5.14	4.11	3.40	2.38
2	Sirove materije	2.42	2.04	2.05	1.77	1.34	1.55	2.12
4	Život. i biljna ulja i masti	5.21	1.60	7.47	6.88	5.26	6.33	7.64
I	Ukupno polj. prehr. proizv.	2.79	2.87	4.42	3.90	3.73	3.70	3.32
II/1	Poljoprivredna oprema	0.73	0.44	0.62	0.76	0.79	0.87	0.42
II/2	Pesticidi	0.19	0.12	0.34	0.13	0.13	0.31	0.19
II/3	Đubriva	0.29	0.18	0.30	0.48	0.27	0.44	0.49
II	Ukupno inputi	0.42	0.26	0.39	0.51	0.35	0.51	0.43
III	Ukupno agrar (I+II)	2.10	2.10	3.12	2.73	2.79	2.98	2.51
IV	Svega (svi sektori SMTK)	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Izvor: obrada autora

Iz ovog pregleda sledi jedan od najvažnijih zaključaka: prosečna izvozna konkurentnost celokupnog agrara (uključiv i inpute) veća je bar dva (i više) puta od prosečne konkurentnosti cele privrede (čak i kad prosek privrede obuhvata i ceo agrar). U sektoru Hrana, osim dva odseka: 03 – Ribe, ljuskari, mekušci i 07 – Kafa, čaj, kakao, začini (čija je proizvodnja limitirana agroekološkim uslovima), svi ostali robni odseci su izvožno konkurentniji od opšteg privrednog proseka.

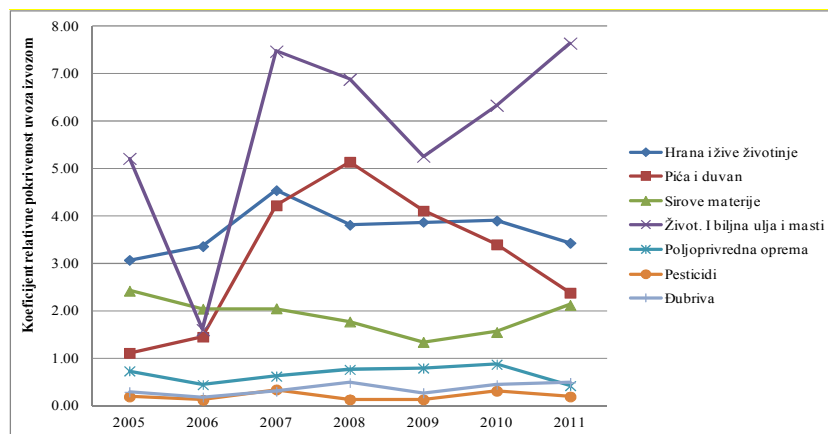
Ovo vrlo jasno pokazuje izvršeno rangiranje sektora/odseka prema vrednostima RUPU (Tab.7), a još slikovitije Grafikon 1.

Tabela 7. Rang sektora prema ukupnoj relativnoj pokrivenosti (RUPU)

Table 7. Sector ranking against the total relative coverage (TRCI)

Sek. ods.	Naziv sektora/odseka/ grupe proizvoda	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0	Hrana i žive životinje	2	1	2	3	3	2	2
1	Pića i duvan	4	4	3	2	2	3	3
2	Sirove materije	3	2	4	4	4	4	4
4	Život. i biljna ulja, masti	1	3	1	1	1	1	1
II/1	Poljoprivredna oprema	5	5	5	5	5	5	6
II/2	Pesticidi	7	7	6	7	7	7	7
II/3	Đubriva	6	6	7	6	6	6	5

Izvor: obrada autora

Izvor: obrada autora

Grafikon 1. Promene koeficijenta ukupne relativne pokrivenosti

Graph 1. Changes in the coefficient of the total relative coverage

Koefficient intraagrarne relativne pokrivenosti uvoza izvozom.

Ako fokus analize sa razmatranja ukupne relativne pokrivenosti uvoza izvozom, ciljno usmerimo na konkurentnost unutar agroprehranbenog sektora (umesto u odnosu na celokupnu pokrivenost, obračun se vrši u odnosu na prosečnu pokrivenost samo poljoprivredno-prehranbenih sektora, bez inputa), dakle, obračunom koeficijenta intraagrarne relativne pokrivenosti uvoza izvozom (*RAPU*), dobijamo još precizniju sliku (Tab. 8) robnih sektora i odseka koji se mogu identifikovati kao glavni nosioci srpskog agroprehranbenog izvoznog potencijala.

Tabela 8. Koeficijenti intraagrarne relativne pokrivenosti uvoza izvozom (*RAPU*)

Table 8. Coefficients of intra-agrarian relative coverage of imports by exports (*RACI*)

Ods .sek	Naziv sektora/odseka/ grupe proizvoda	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0	Hrana i žive životinje	1.10	1.17	1.03	0.98	1.04	1.06	1.03
00	Žive životinje	0.25	0.28	1.03	3.83	2.02	4.92	2.34
01	Meso i prerade od mesa	1.81	3.22	2.46	1.29	0.75	0.65	0.53
02	Mlečni proizvodi i jaja	0.79	2.61	1.33	1.36	1.55	0.73	0.81
03	Ribe, ljuskari, mekušci	0.03	0.03	0.03	0.06	0.04	0.03	0.02
04	Žitarice i proizvodi	3.71	4.06	3.43	3.03	4.35	5.19	4.48
05	Povrće i voće	1.37	1.22	1.05	0.97	0.96	0.99	1.12
06	Šećer, proizv. od šećera, med	3.62	3.21	2.28	2.48	2.43	3.69	2.46

07	Kafa, čaj, kakao, začini	0.31	0.32	0.28	0.27	0.30	0.23	0.21
08	Stočna hrana (osim žita)	0.32	0.33	0.65	0.65	0.82	0.91	1.01
09	Razni proizvodi za hranu	0.40	0.59	0.53	0.56	0.53	0.46	0.40
1	Pića i duvan	0.40	0.51	0.96	1.32	1.10	0.92	0.72
2	Sirove materije	0.87	0.71	0.46	0.45	0.36	0.42	0.64
4	Život. i biljna ulja i masti	1.87	0.56	1.69	1.77	1.41	1.71	2.30
	Ukupno polj. prehr. proizv.	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Izvor: obrada autora

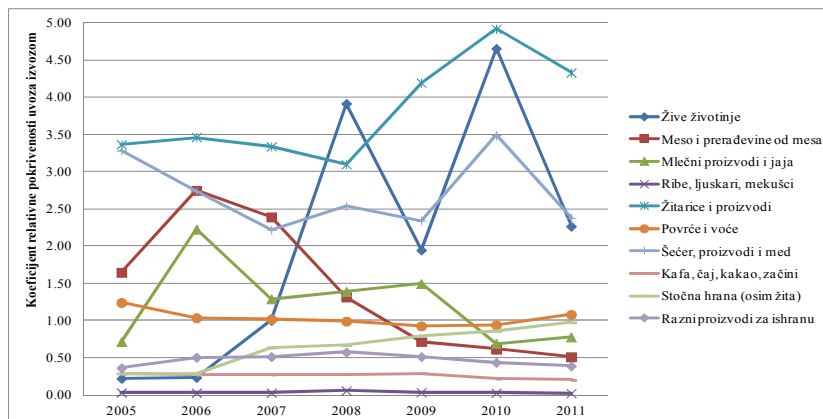
Daljim sužavanjem fokusa analize samo na sektor 0 – Hrana i žive životinje omogućava rangiranje odseka prema stepenu „prehrambene“ konkurentnosti (Tab. 9), što još slikovitije pokazuje Grafikon 2.

Tabela 9. Rang prehrambenih odseka prema relativnoj sektorskoj pokrivenosti

Table 9. Food subsector ranking against the relative sectoral coverage

Sek. ods	Naziv sektora/ odseka	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
00	Žive životinje	9	9	6	1	3	2	3
01	Meso i prerade od mesa	3	2	2	5	7	7	7
02	Mlečni proizvodi i jaja	5	4	4	4	4	6	6
03	Ribe, ljuskari, mekušci	10	10	10	10	10	10	10
04	Žitarice i proizv.	1	1	1	2	1	1	1
05	Povrće i voće	4	5	5	6	5	4	4
06	Šećer, proizvod., med	2	3	3	3	2	3	2
07	Kafa, čaj, kakao, začini	8	8	9	9	9	9	9
08	Stočna hrana (osim žita)	7	7	7	7	6	5	5
09	Razni proizvodi za hranu	6	6	8	8	8	8	8

Izvor: obrada autora

Izvor: obrada autora

Grafikon 2. Promene koeficijenta intraagrarne relativne pokrivenosti

Graph 2. Changes in the coefficient of the intra-agrarian relative coverage

Sve učinjene analize ukazuju da u okviru agroprehranbenog sektora najveći stepen konkurentnosti imaju sledeći robni odseci: Žitarice i proizvodi (u svim godinama najviši rang); Šećer, proizvodi od šećera, med; Biljne masti i ulja, sirove; Povrće i voće.

ZAKLJUČCI

1. Agrarna spoljna trgovine Srbije, čineći jednu četvrtinu ukupnog izvoza, sa vrlo visokom pokrivenošću uvoza izvozom i pozitivnim saldonom koji čini oko jednu desetinu celokupnog izvoza, nesumnjivo predstavlja ozbiljan potencijal razvoja, bilansnih uravnoteženja i ukupne makroekonomske i socijalne stabilnosti. Iz različite sektorske dinamike nastale su i odgovarajuće promene intrasektorske strukture: predominantan je sektor Hrana i žive životinje (oko 75-80%), sa trendom balagog smanjenja; sektor Pića i duvan oscilira oko 10%; proizvodi iz sektora Sirove materije, čine do 5%; Životinjska i biljna ulja i masti imaju rastuće učešće sa oko 7%; izvoz agrarnih inputa ima gotovo marginalno i opadajuće učešće ispod 5%.

2. Glavni izvozni agroprehranbeni sektor – Hrana i žive životinje, ima dva ključna obeležja: prvo, ubedljivo dominiraju dva odseka sa približno jednakim udelima (žitarice čiji udeo značajno raste, i povrće i voće kojem udeo opada), koji zajedno čine približno polovinu ukupnog agrarnog izvoza; drugo, marginalni i opadajući značaj odseka Meso i prerade od mesa, čiji je udeo za poslednjih šest godina prepolovljen. Spoljnotrgovinska razmena agroprehranbnog sektora, i pored njenog

povećavanja, ima karakteristike ekstenzifikacije, što je u velikoj meri posledica ciklične nestabilnosti, stagnacije i vrlo usporenog rasta poljoprivredne proizvodnje, uz smanjivanje domaće tražnje i potrošnje, blagog rasta biljne i kontinuiranog opadanja stočarske proizvodnje.

3. Potpunije komparativno sagledavanje konkurentnosti agrarnog izvoza, izvedeno pomoću dva specifična pokazatelja (koeficijenti ukupne i koeficijenti intraagrarne relativne pokrivenosti uvoza izvozom), kao i rangiranje dobijenih rezultata, pokazuje sektore/odseke koji se mogu se smatrati nosiocima srpskog izvoznog potencijala. Pri tome, izvozna konkurentnost celokupnog agrara (uključiv i inpute) je dva (i više) puta veća od prosečne konkurentnosti cele privrede. Unutar agroprehranbenog sektora, identifikovani su robni sektori i odseci kao glavni nosioci agroprehranbenog izvoznog potencijala: Žitarice i proizvodi; Šećer, proizvodi od šeć, med; Biljne masti i ulja, sirove; Povrće i voće.

4. Ekstenzifikacija strukture spoljnotrgovinske razmene, uz povećanje udela sirovina i primarnih neprerađenih proizvoda u izvozu a uz povećavanje uvoza finalnih proizvoda koji bi mogli biti proizvedeni od domaćih izvezenih sirovina (primer: izvoz merkantilnog kukuruza i uvoz svinja i svinjskog mesa), sa makroekonomskog stanovišta otvara pitanje oportunitetnih troškova srpskog agrarnog izvoza. Vodeće mesto žitarica u izvozu, ukazuje i na pitanje komparativnih prednosti, ali to ovde implicira višestruko negativne aspekte korišćenja proizvodnih faktora (zemlje, rada i kapitala): po jedinici površine ostvaruje se najmanja dodata vrednost; izvoze se proizvodi koji angažuju vrlo malo živog rada (malo domaćih radnih mesta) ali zahtevaju mnogo kapitala kroz mehanizaciju (iz uvoza) i kredite (stranih banaka). To znači da se, suprotno teoriji komparativnih prednosti, ovde nedovoljno koriste faktori kojih ima u izobilju (zemlja i rad) a forsira korišćenje faktora u minimumu (kapital). Ali, to je problem ne samo agrarne politike i strategije agrarnog razvoja, nego i koncepcije i strategije ukupnog razvoja u „posttranzicijskom“ periodu.

LITERATURA

- Ловре, К. & Зекић, С. (2011). *Економска анализа аграрних програма*. Суботица: Економски факултет.
- Милановић, М. (2002а). *Прехрамбена индустрија СР Југославије – развој – производња – потрошња – квалитет – извоз, 1980–2000*. Београд: ИЕП и Друштво аграрних економиста Југославије.
- Милановић, М. (2002б). Аграрни извоз као израз компаративне ефикасности агроиндустрије. *Економски анали*, 46, ванр. бр., 229-234.
- Милановић, М., Михаиловић, Б., & Параушић, В. (2009). Елементи конкуренције и структурне типологије аграрног тржишта у Србији. *Економика пољопривреде*, 56(4), стр. 317–324.
- Милановић, М. & Ђоровић, М. (2011). *Тржиште пољопривредних производа у Србији пре и после транзиције*. Београд: Институт за економику пољопривреде.

- Милановић, М., Ђоровић, М. & Стевановић, С. (2011). Дугорочне тенденције пољопривредне производње у Србији: стагнација и опадање. *Економика пољопривреде*, Специјални број 1, стр. 317–324.
- Пелевић, Б. (2004). *Увод у међународну економију*. Београд: Економски факултет.
- Стевановић, С. (2009). *Развој тржишне производње у пољопривреди Републике Србије*. Београд: Друштво аграрних економиста Србије и Пољопривредни факултет Земун.
- Стевановић, С., Ђоровић, М., & Милановић, М. (2011). Тржиште као 'невидљива рука' или државни интервенционизам као 'видљива рука' економске политике. *Економика пољопривреде*, 58(3), 371–386.
- Републички завод за статистику, Београд, базе података: www.statserb.gov.rs

Milan R. Milanović, Megatrend University, Faculty of Business Studies, Vršac
 Simo Stevanović, Belgrade University, Faculty of Agriculture, Belgrade
 Dragiša Vičentijević, University Business Academy, Faculty of Economics and Engineering Management, Novi Sad

COMPETITIVENESS AND POTENTIALS OF SERBIA'S AGRARIAN FOREIGN TRADE

Summary

Considering the structural importance of the agri-food sector in Serbian economy, this paper analyzes the main features of foreign trade, in particular the sectoral dynamics and changes in volume and structure of agricultural exports. This is the basis on which the internal competitiveness of certain commodity sectors is established, export potentials are identified, and opportunity costs of Serbian agricultural foreign trade are indicated by means of a targeted comparative analysis of several annual series of data using specific methods of analysis of the total and intra-agrarian relative coverage of import by export (coefficient calculation and ranking).

Comprising a quarter of total Serbian exports, the agricultural foreign trade of Serbia, with its very high coverage of imports by exports and a positive balance, which represents about one-tenth of the total exports, clearly has serious potential for development, balance, and overall macroeconomic and social stability. The main exporting sector of the agri-food industry is food and live animals, which has two key features: first, it is by far dominated by two subsectors with an approximately equal share (cereals, whose share is significantly increasing, and fruits and vegetables, whose share is declining), which together make up nearly half of the total agricultural exports; second, it is marked by marginal and declining importance of the meat and meat products subsector, whose share in the last six years has been halved. Foreign trade of the agri-food sector, despite its increase, contains features of structural extensification, which is largely a result of cyclical instability, stagnation, and a very slow growth of agricultural production followed by reduced domestic demand and consumption, and showing significant differences between the slight increase in plant-based production and continuous decline in livestock production.

A comparative analysis of the competitiveness of agricultural exports was performed according to two specific indicators: (1) rate of coverage of import by export and (2) coefficient of (total and intra-agrarian) relative coverage of import by export.

Subsequent ranking of the results based on the analysis revealed the sectors/subsectors in which Serbian export potential lies. The export competitiveness of agricultural industry (including inputs) is two (or more) times higher than the average competitiveness of the entire economy. Within the agri-food sector, the main pillars of export are the following: cereals and cereal products; sugar, sugar products and honey; raw vegetable fats and oils; and fruits and vegetables.

From a macroeconomic perspective, the extensification of the foreign trade structure (increasing the share of raw materials and primary products in exports while increasing imports of finished products that could be produced from exported domestic raw materials), raises the question of opportunity cost of Serbian agricultural exports. The leading exporting position of cereals also points to the issue of comparative advantages, only here it implies multiple negative aspects of using the factors of production (land, labor, and capital); the lowest value added is achieved per unit of area and the products exported are those that involve very little human labor (small number of domestic jobs) but require considerable capital in machinery (through import) and loans (from foreign banks). This means that, contrary to the theory of comparative advantage, the factors that are abundant (land and labor) are insufficiently used, whereas the factor that is lacking (capital) is given undue advantage.